

NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY W PROCESIE KARNYM

W poszukiwaniu optymalnego rozwiązania

Wojciech Jasiński

BIBLIOTEKA SĄDOWA

NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY W PROCESIE KARNYM

W poszukiwaniu optymalnego rozwiązania

Wojciech Jasiński

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Wydanie publikacji zostało dofinansowane
przez Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Stan prawny na 15 marca 2019 r.

Recenzenci

Dr hab. Anna Błachnio-Parzych, prof. ALK

Prof. dr hab. Romuald Kmiecik

Wydawca

Joanna Dzwonnik

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne i łamanie

Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019

ISBN 978-83-8160-443-7

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Mojej Żonie Marcie

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	11
WSTĘP	15
ROZDZIAŁ I	
NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY W PROCESIE KARNYM	
– ZAGADNIENIA PODSTAWOWE	27
1. Pojęcie nielegalnie uzyskanego dowodu	27
1.1. Wprowadzenie	27
1.2. Pojęcie dowodu	28
1.3. Pojęcie uzyskania dowodu	36
1.4. Pojęcie nielegalności uzyskania dowodu	38
1.5. Nielegalnie uzyskany dowód a inne doktrynalne propozycje terminologiczne	46
2. Dowody uzyskane bezpośrednio i pośrednio nielegalnie	50
3. Dowód uzyskany nielegalnie a dowód uzyskany nieetycznie	57
4. Ocena i skutki wadliwości nielegalnie uzyskanego dowodu – zagadnienia węzłowe	64
4.1. Wprowadzenie	64
4.2. Okoliczności związane z nielegalnym uzyskaniem dowodu	65
4.3. Proces decyzyjny dotyczący oceny skutków nielegalnego uzyskania dowodu	73
4.4. Skutki wadliwości dowodu uzyskanego nielegalnie	77
5. Podsumowanie	80
ROZDZIAŁ II	
UZASADNIENIE PROCESOWEGO SANKCJONOWANIA	
NIELEGALNEGO UZYSKANIA DOWODU	85
1. Wprowadzenie	85
2. Argumenty przeciwko procesowemu sankcjonowaniu nielegalnego uzyskania dowodu	92
3. Wewnętrzne racje przemawiające za procesowym sankcjonowaniem nielegalnego uzyskania dowodu	103
3.1. Nielegalne uzyskanie dowodu a jego wiarygodność	103
3.2. Nielegalne uzyskanie dowodu a możliwość zaistnienia efektu uprzedzenia (<i>prejudicial effect</i>)	110
4. Zewnętrzne racje przemawiające za procesowym sankcjonowaniem nielegalnego uzyskania dowodu	111
4.1. Wprowadzenie	111

4.2. Nielegalne uzyskanie dowodu a zasada praworządności	111
4.3. Nielegalne uzyskanie dowodu a ochrona praw i wolności jednostki	115
4.4. Nielegalne uzyskanie dowodu a moralna integralność wymiaru sprawiedliwości	131
4.5. Nielegalny charakter dowodu a odstraszanie organów procesowych od naruszania prawa	135
5. Podsumowanie	143

ROZDZIAŁ III

PRAWNOMIĘDZYNARODOWE STANDARDY DOTYCZĄCE STATUSU

NIELEGALNIE UZYSKANYCH DOWODÓW W PROCESIE KARNYM

1. Wprowadzenie	149
2. Problematyka karnoprosesowej dopuszczalności wykorzystania nielegalnie uzyskanych dowodów w traktatach międzynarodowych oraz innych źródłach prawa międzynarodowego	152
3. Problematyka karnoprosesowej dopuszczalności wykorzystania nielegalnie uzyskanych dowodów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	157
3.1. Wprowadzenie	157
3.2. Problematyka dowodowa w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – zagadnienia ogólne	160
3.3. Dopuszczalność wykorzystania dowodów uzyskanych w wyniku stosowania tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania	162
3.4. Dopuszczalność wykorzystania dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa do prywatności	173
3.5. Dopuszczalność wykorzystania dowodów uzyskanych w wyniku provokacji policyjnej	178
3.6. Dopuszczalność wykorzystania dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa do nieobciążania się	186
3.7. Dopuszczalność wykorzystania dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa dostępu do adwokata	197
4. Podsumowanie	205

ROZDZIAŁ IV

NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY W PROCESIE KARNYM

W KONTEKŚCIE PRAWNOPORÓWNAWCZYM

1. Wprowadzenie	213
2. Anglia i Walia	216
3. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej	227
4. Australia	245
5. Niemcy	258
6. Francja	265
7. Hiszpania	282
8. Włochy	288
9. Holandia	294
10. Podsumowanie	301

ROZDZIAŁ V**NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY W POLSKIM PROCESIE KARNYM**

W UJĘCIU HISTORYCZNYM	309
1. Wprowadzenie	309
2. Kodeks postępowania karnego z 1928 r.	310
3. Kodeks postępowania karnego z 1969 r.	319

ROZDZIAŁ VI**STANDARD PRAWNOMIĘDZYNARODOWY I KONSTITUCYJNY**

A NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY W PROCESIE KARNYM	365
1. Wprowadzenie	365
2. Wiążący Polskę standard prawnomiędzynarodowy dotyczący statusu nielegalnie uzyskanych dowodów w procesie karnym	366
3. Konstytucyjny standard dotyczący statusu nielegalnie uzyskanych dowodów w procesie karnym	377

ROZDZIAŁ VII**POGLĄDY DOKTRYNALNE I ORZECZNICZE DOTYCZĄCE STATUSU****PROCESOWEGO NIELEGALNIE UZYSKANYCH DOWODÓW**

NA GRUNCIE KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO Z 1997 R.	395
1. Wprowadzenie	395
2. Nielegalnie uzyskane dowody a problematyka wadliwości czynności gromadzenia informacji dla celów dowodowych	398
3. Możliwość wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego z naruszeniem zakazu dowodowego	408
3.1. Zagadnienia ogólne	408
3.2. Dowód uzyskany w warunkach określonych w art. 168a k.p.k.	410
3.2.1. Wprowadzenie	410
3.2.2. Zakaz dowodowy z art. 168a k.p.k. w brzmieniu obowiązującym od 1.07.2015 r. do 14.04.2016 r.	411
3.2.3. Zakaz dowodowy z art. 168a k.p.k. w brzmieniu obowiązującym od 15.04.2016 r.	418
3.3. Dowód uzyskany w warunkach określonych w art. 171 § 7 k.p.k.	428
3.4. Dowód uzyskany z naruszeniem prawa do informacji (art. 16 k.p.k.)	435
4. Możliwość wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego z naruszeniem ustawowych ram jego pozyskiwania określonych w Kodeksie postępowania karnego	440
5. Możliwość wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego z naruszeniem przepisów regulujących przeprowadzanie czynności operacyjno-rozpoznawczych	454
6. Możliwość wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego z naruszeniem innych przepisów	469
7. Możliwość wykorzystania w procesie karnym nielegalnie uzyskanego dowodu korzystnego dla oskarżonego	472
8. Możliwość wykorzystania w procesie karnym tzw. owoców zatrutego drzewa	475
9. Postępowanie w przedmiocie nielegalnie uzyskanych dowodów	480
10. Podsumowanie	487

ROZDZIAŁ VIII**NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY NA GRUNCIE KODEKSU****POSTĘPOWANIA KARNEGO Z 1997 R. – UWAGI DE LEGE LATA** 493

1. Założenia ogólne warunkujące dokonywanie ustaleń w przedmiocie statusu nielegalnie uzyskanych dowodów 493
2. Dowody uzyskane z naruszeniem zakazu dowodowego 502
 - 2.1. Unormowanie z art. 168a k.p.k. 502
 - 2.1.1. Geneza i charakter unormowania z art. 168a k.p.k. 502
 - 2.1.2. Zakaz uznania dowodu za niedopuszczalny wyłącznie z tego powodu, że został on uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k. 507
 - 2.1.3. Niedopuszczalność dowodu uzyskanego w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych, w wyniku: zabójstwa, umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności 519
 - 2.1.4. Podsumowanie 522
 - 2.2. Dowód uzyskany z naruszeniem zakazu dowodowego z art. 171 § 7 k.p.k. 524
 - 2.3. Dowód uzyskany z naruszeniem obowiązku pouczenia o prawach i obowiązkach procesowych 528
 - 2.4. Dowód uzyskany z naruszeniem innych zakazów dowodowych 536
3. Dowód uzyskany z naruszeniem pozytywnie określonych warunków legalności czynności dowodowej 543
4. Informacje uzyskane z naruszeniem przepisów regulujących przeprowadzanie czynności operacyjno-rozpoznawczych 562
5. Informacje uzyskane przez osoby prywatne z naruszeniem prawa 578
6. Problematyka dopuszczalności wykorzystania dowodów pośrednio nielegalnych 582
7. Problematyka kierunku dowodu uzyskanego nielegalnie 591
8. Tryb postępowania z nielegalnie uzyskanymi dowodami 593
9. Podsumowanie 598

WNIOSKI KOŃCOWE I POSTULATY DE LEGE FERENDA 605**BIBLIOGRAFIA** 615**WYKAZ ORZECZNICTWA** 633

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- CCP – Code de procédure pénale (ustawa z 31.12.1957 r. [tytuł wstępny i księga I] i ordonans nr 58-1296 z 23.12.1958 r. (księgi II–V), wszedł w życie 2.03.1959 r.), <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154>
- dyrektywa 2016/680 – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW (Dz.Urz. UE L 119, s. 89, ze sprost.)
- EKPC – Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.)
- Konstytucja RP / ustawa zasadnicza – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.k. / k.p.k. z 1997 r. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1987 ze zm.)
- k.p.k. z 1969 r. – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm.)
- KPP UE – Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
- KZST – Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karaniania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10.12.1984 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378)
- MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- p.p.s.a. – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2018 r. poz. 1302 ze zm.)

r.s.w.t.	- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2.06.2003 r. w sprawie warunków technicznych przeprowadzenia okazania (Dz.U. Nr 104, poz. 981)
StPO	- Strafprozeßordnung (niemiecki Kodeks postępowania karnego), https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/
TUE	- Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
u.d.i.p.	- ustawa z 6.09.2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1330 ze zm.)
u.o.k.i.k.	- ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2019 r. poz. 369)
u.P.	- ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2019 r. poz. 161 ze zm.)
u.p.p.	- ustawa z 28.01.2016 r. - Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2017 r. poz. 1767 ze zm.)
ustawa nowelizująca	- ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2013 r. poz. 1247 ze zm.)
ustawa o CBA	- ustawa z 9.06.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2018 r. poz. 2104 ze zm.)
u.ś.k.	- ustawa z 25.06.1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 1197)

Czasopisma

AUMCS	- Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
Bull. crim.	- Bulletin criminel
CzPKiNP	- Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
EPS	- Europejski Przegląd Sądowy
GSP	- Gdańskie Studia Prawnicze
GSP-Prz.Orz.	- Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa
IN	- Ius Novum
Kwartalnik KSSiP	- Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury
MoP	- Monitor Prawniczy
NKPK	- Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego
NP	- Nowe Prawo
OSA	- Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	- Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSNKW	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNPG	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Prokuratura Generalna
OSNwSK	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSPika	- Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
OTK ZU	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy
Pał.	- Palestra
PiM	- Prawo i Medycyna
PiP	- Państwo i Prawo
PPK	- Przegląd Prawa Karnego
Prob. PK	- Problemy Prawa Karnego
Prob. Praw.	- Problemy Praworządności
Prok. i Pr.	- Prokuratura i Prawo

PPKon.	- Przegląd Prawa Konstytucyjnego
PS	- Przegląd Sądowy
RPEIS	- Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SI	- Studia Iuridica
SIL	- Studia Iuridica Lublinensia
WPP	- Wojskowy Przegląd Prawniczy
WSS	- Wrocławskie Studia Sądowe

Inne

ALRC 26	- Australian Law Reform Commission Reports, http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/other/lawreform/ALRC/1985/26.html?stem=0&synonyms=0&query=alrc%20evidence
BSWP	- Biuro Spraw Wewnętrznych Policji
CAT	- Committee against Torture (Komitet przeciwko Torturom)
CBŚP	- Centralne Biuro Śledcze Policji
ETPC/Trybunał strasburski	- Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETS	- Europejski Trybunał Sprawiedliwości
HUDOC	- Human Rights Documentation, internetowa baza danych Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
PACE	- Police and Criminal Evidence Act, https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents
SA	- sąd apelacyjny
SN	- Sąd Najwyższy
TK	- Trybunał Konstytucyjny
UEA	- Uniform Evidence Acts, https://www.ag.gov.au/LegalSystem/Pages/Uniform-Evidence-Acts-comparative-tables.aspx

WSTĘP

W doktrynie karnoprosesowej wskazuje się, że „problemy dowodowe należą do centralnych i równocześnie najbardziej zagmatwanych w procesie karnym”¹. Samo zresztą pojęcie dowodu, jak podkreśla się w literaturze, cechuje się nastroczającą wielu kłopotów interpretacyjnych wieloznacznością². Egzemplifikacją powyższego jest chociażby dyskusja dotycząca fenomenu prywatnego gromadzenia informacji dla celów procesowych, ogniskująca się wokół zasadności nazywania ich dowodami oraz celowością wyodrębniania tzw. zasady swobody dowodzenia w procesie karnym. Zasygnalizowane poglądy oraz kontrowersje dowodzą celowości podejmowania refleksji naukowej zmierzającej do uporządkowania złożonej materii prawa dowodowego. Wśród wielu zagadnień, które zasługują na analizę, problematyka statusu procesowego dowodów uzyskanych niezgodnie z prawem należy niewątpliwie do istotnych. Dobrosława Szumiło-Kulczycka stwierdza nawet, że „problem sprzeczności dowodu z prawem jest niewątpliwie jednym z największych wyzwań nauki procesu karnego”³. Nie deprecjując znaczenia innych zagadnień karnoprosesowych, które z perspektywy teoretycznej czy praktycznej także mają dużą wagę, należy autorce przyznać rację. Zarówno w sferze prawa dowodowego, jak i szerzej w kontekście rozważań naukowych nad procesem karnym jako całością, wskazana problematyka ma bardzo istotne znaczenie i cechuje się wielopłaszczyznową złożonością.

Po pierwsze, należy zauważyć, że szeroko rozumiane pozyskiwanie informacji do celów dowodowych stanowi bardzo niejednorodny fenomen. Z jednej strony jest to aktywność regulowana przez unormowania prawa karnego procesowego, które określają sposób przeprowadzania dowodów w znaczeniu procesowym, a więc pozyskiwania środków dowodowych ze źródeł dowodowych. Należy jednak dostrzec, że wskazana aktywność jest w różnym stopniu determinowana przepisami prawa. Przebieg części czynności procesowych, np. przesłuchania, jest dość szczegółowo uregulowany, natomiast w przypadku innych, np. konfrontacji, eksperymentu procesowego, kodeksowe ramy prawne

¹ J. Nelken, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 3.

² S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 347.

³ D. Szumiło-Kulczycka, *Wykorzystanie w procesie karnym dowodów pochodzących z czynności pozaprocesowych policji i innych działających służb – raporty krajowe* [w:] *Pozaprocesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym*, red. P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, P. Czarnecki, Warszawa 2015, s. 57.

mają bardzo ograniczony charakter. Z drugiej strony mamy do czynienia z szeregiem czynności podejmowanych poza procesem karnym, w trakcie których pozyskiwane są informacje mające stanowić dowody. Czynności te mogą być przedsięwzięte przez organy ścigania (czynności operacyjno-rozpoznawcze), ale mogą również być działaniami osób prywatnych, które na własną rękę zamierzają uzyskać dowody (w potocznym tego słowa znaczeniu) popełnienia przestępstwa. W tym ostatnim przypadku można zauważyć, że nie chodzi wyłącznie o czynności dokonywane przez osoby bezpośrednio dotknięte przestępstwem (pokrzywdzony, jego osoby najbliższe), lecz także osoby trzecie, w tym np. przedstawiciele mass mediów. Wspólną cechą powyższych działań jest to, że nie mieszczą się one w ramach przewidzianych i uregulowanych prawem czynności procesowych. Częściowo wskazana powyżej aktywność normowana jest podobnie jak czynności procesowe. Tak jest w przypadku czynności operacyjno-rozpoznawczych, których celem jest zabezpieczenie użytecznych procesowo informacji. W pozostałym zakresie nie jest ona jednak w ogóle regulowana przepisami, których zadaniem byłoby określenie wprost granic legalności takiego rodzaju czynności. Powyższe nie powoduje oczywiście, że prywatne gromadzenie informacji dla celów procesowych trafia w próżnię prawną. Działalność taka może być bowiem oceniana z perspektywy zgodności z unormowaniami prawa karnego materialnego czy prawa cywilnego albo administracyjnego. Powyższe sprawia jednak, że mamy do czynienia z wyraźnie odmienną sytuacją niż w wypadku czynności procesowych, a nawet czynności operacyjno-rozpoznawczych. W omawianym kontekście należy również podkreślić, że istotnie różni się status prawny osób, które podejmują działania zmierzające do pozyskania informacji mających być dowodami procesowymi. Odmiennie bowiem wyznaczane są w porządku prawnym granice legalności ich działania. O ile w przypadku organów państwa determinuje je przede wszystkim zasada legalizmu, która nakazuje działać na podstawie prawa oraz w jego granicach i stanowi wyraz fundamentalnych dla liberalnej demokracji założeń dotyczących relacji jednostka-władza publiczna, o tyle w przypadku osób prywatnych ramy legalności działania wyznaczane są wyłącznie przez zakazy wynikające z unormowań prawnych innych niż normy karnoprosesowe. W tym ostatnim jednak przypadku warto zauważyć, że w niektórych porządkach normatywnych zaczęto dopuszczać możliwość dokonywania czynności procesowych przez inne podmioty niż organy procesowe. Powyższe wskazuje, że prywatne gromadzenie informacji o znaczeniu procesowym przynajmniej w części krajów zaczyna być postrzegane jako wymagające uporządkowania normami karnoprosesowymi.

Po drugie, problematyka pozyskiwania materiału dowodowego niezgodnie z prawem nie jest współcześnie regulowana wyłącznie na gruncie krajowym i tylko na poziomie ustawowym. Podobnie jak w przypadku innych sfer prawa karnego procesowego, można zaobserwować, że zagadnienie to uległo, choć na razie w ograniczonym zakresie, procesowi internacjonalizacji. W kontekście europejskim kluczowe znaczenie ma orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który ocenia niezgodne z prawem pozyskiwanie informacji dla celów procesowych przez przyznanie poszanowania prawa do rzetelnego procesu karnego uregulowanego w art. 6 ust. 1 EKPC.

Należy również odnotować, że problematyka nielegalnego pozyskiwania dowodów w sprawach karnych została w części porządków normatywnych podniesiona do rangi konstytucyjnej. Powyższe pociąga za sobą istotne skutki. W pierwszej kolejności włącza w szeroko pojęty proces wykładni przepisów regulujących pozyskiwanie dowodów krajowe sądy konstytucyjne oraz trybunały międzynarodowe. To zaś powoduje, że ustalanie konsekwencji naruszenia prawa w toku gromadzenia materiału dowodowego staje się zabiegiem dużo bardziej skomplikowanym niż w przypadku interpretacji wyłącznie unormowań ustawowych. Wielość i zróżnicowany charakter źródeł prawa kształtujących omawianą materię, a także różnorodne usytuowanie i specyfika organów interpretujących te źródła sprawiają, iż proces wykładni unormowań dotyczących statusu nielegalnie uzyskanych dowodów komplikuje się i wymaga wielopłaszczyznowej analizy.

Po trzecie, należy odnotować, że naruszenia prawa w toku gromadzenia materiału dowodowego mogą mieć bardzo różny charakter. Mogą one dotyczyć sfery kompetencji organów procesu karnego do pozyskiwania dowodów, właściwości konkretnych organów w ramach systemu wymiaru sprawiedliwości do podejmowania takich działań czy różnorodnych aspektów związanych z samymi czynnościami, których celem jest zbieranie informacji na potrzeby procesu karnego. W tym ostatnim przypadku warto także zaakcentować szerokie spektrum charakteru możliwych do naruszenia norm prawnych. Niektóre z nich dotyczyć bowiem mogą przesłanek dokonywania czynności dowodowych, inne szeroko pojętego sposobu ich dokonywania (czasu, miejsca, charakteru stosowanych środków etc.). Nie bez znaczenia w toku analizy naruszeń prawa jest również *ratio legis* określonych regulacji prawnych wyznaczających granice działań mających na celu pozyskiwanie dowodów. O ile więc nie budzi wątpliwości konieczność przestrzegania wszelkich warunków legalności takich czynności, o tyle dość powszechnie akceptuje się, że właśnie ze względu na charakter i cel określonych regulacji prawnych ich naruszenie nie może być jednolicie oceniane i rodzić tożsamych skutków.

Po czwarte, warto podkreślić, że problematyka nielegalnie uzyskanych dowodów nie jest zagadnieniem, którego znaczenie można byłoby ograniczyć wyłącznie do ram prawa karnego procesowego oraz zamknąć w ramach fenomenu, jakim jest proces karny. Widoczne jest bowiem, że problematyka ta ma istotne znaczenie z perspektywy praw i wolności człowieka, a także relacji jednostka-władza w kontekście sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Podejście do tego, czy dowody uzyskane sprzecznie z prawem powinny być wykorzystywane w procesie karnym, rzutuje na efektywność ochrony praw jednostki, a także na legitymizację procesu karnego w społeczeństwie. Dowodzi tego najlepiej dyskusja nad dopuszczalnością dowodów uzyskanych dzięki torturom oraz nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu.

Wskazane powyżej racje świadczą o wadze i złożoności problematyki statusu nielegalnie uzyskanych dowodów w procesie karnym i jednoznacznie przemawiają za koniecznością poddania jej naukowej refleksji. Warto zauważyć, że dyskusja nad wskazanym

zagadnieniem toczy się intensywnie w wielu państwach. Dowodem powyższego są choćby przebijające się najczęściej w tym kontekście do powszechnej świadomości spory wokół ukształtowanej przez amerykański Sąd Najwyższy reguły dyskwalifikacji dowodów (*exclusionary rule*) oraz doktryny owoców zatrutego drzewa (*fruit of the poisonous tree doctrine*). Omawiana materia stała się także przedmiotem rozważań komparatystycznych⁴. Na tym tle warto zauważyć, że w Polsce dyskusja nad dowodami uzyskanymi sprzecznie z prawem zintensyfikowała się dopiero niedawno. W dużej mierze rzutowały na to doświadczenia historyczne i fakt, że dopiero po 1989 r. zaczął tworzyć się podatny grunt dla takiej dyskusji. Nie bez znaczenia jest także to, że do 2013 r. w polskich kodyfikacjach karnoprosesowych brak było bezpośredniej regulacji tej problematyki, która obejmowałaby ją w szerszym niż tylko bardzo wycinkowym wymiarze. Należy jednak zauważyć, że dotychczasowa refleksja doktrynalna nie zaowocowała próbą kompleksowego przyjrzenia się wskazanej tematyce. Tymczasem warto odnotować, że zagadnienie to zostało w taki sposób omówione niedawno w doktrynie prawa cywilnego procesowego⁵. Nie oznacza to oczywiście, że problematyka statusu procesowego nielegalnie uzyskanych dowodów nie była w ogóle w polskiej doktrynie procesu karnego podejmowana. Na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 r.⁶ dużo uwagi poświęcili jej przede wszystkim R. Kmiecik oraz Z. Sobolewski. Na kanwie natomiast aktualnie obowiązującej kodyfikacji karnej zagadnienie prawidłowości czynności dowodowych pogłębionej analizie poddał w szczególności J. Skorupka. Nie zmienia to jednak faktu, że, co dość zaskakujące, omawiana materia nie doczekała się jeszcze monograficznego opracowania.

Niniejsza książka, będąca owocem prowadzonych na przestrzeni ostatnich kilku lat badań naukowych, zmierza do wypełnienia zdiagnozowanej powyżej luki w doktrynie polskiego procesu karnego. Zamiarem autora było podsumowanie i poddanie krytycznej analizie dotychczasowego dorobku doktryny procesu karnego dotyczącego problematyki statusu procesowego dowodów uzyskanych nielegalnie oraz odpowiedź na pytanie, czy i jakie konsekwencje rodzi naruszenie prawa w toku pozyskiwania informacji mających stanowić dowody w procesie karnym. Zagadnienie to ma niewątpliwie duże znaczenie teoretyczne, ale podkreślić należy również jego daleko idące praktyczne implikacje. Jak zostało to już wskazane, problematyka statusu procesowego dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem nie doczekała się przejrzystego i kompleksowego unormowania w Kodeksie postępowania karnego. Słusznie więc w literaturze zwraca się uwagę, że nie sprzyja to praktyce stosowania prawa

⁴ Por. w szczególności: *Exclusionary Rules in Comparative Law*, red. S.C. Thaman, Dordrecht–Heidelberg–Nowy Jork–Londyn 2013; S.C. Thaman, „Fruits of the Poisonous Tree” in *Comparative Law*, „Southwestern Journal of International Law” 2010/16.

⁵ *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018; A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018.

⁶ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm.).

i ujednoceniu poglądów w tej materii⁷. Książka zmierza zatem do odpowiedzi na kluczowe pytania dotyczące dowodów nielegalnych, które nurtują nie tylko dogmatyków, lecz także praktyków.

Trzon przeprowadzonych dla celów niniejszej publikacji badań opierał się na wykorzystaniu metody dogmatyczno-prawnej. Analizie poddane zostały obowiązujące regulacje prawne determinujące status procesowy nielegalnie uzyskanych dowodów. Jak już zostało to zasygnalizowane, obok unormowań ustawowych przedmiotem refleksji były także unormowania konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe dotyczące tej kwestii. To one bowiem wyznaczają dla ustawodawcy zwykłego nieprzekraczalne ramy, w jakich powinien on kształtować omawianą problematykę. Obok powyższej metody w pracy sięgnięto także po metodę prawnoporównawczą. Poddano bowiem analizie węzłowe zagadnienia dotyczące statusu dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w trzech państwach należących do tradycji *common law* (Anglii i Walii, Stanach Zjednoczonych oraz Australii) oraz pięciu państwach należących do tradycji prawa kontynentalnego (w Niemczech, Francji, Hiszpanii, we Włoszech i w Holandii). Celem tego wycinka badań było zdiagnozowanie głównych trendów w podejściu do nielegalnie uzyskanych dowodów na świecie, zobrazowanie podobieństw i różnic w tej materii, a w konsekwencji wypracowanie wniosków, które byłyby użyteczne w toku oceny obecnej regulacji tej materii w polskim prawie karnym procesowym oraz pozwoliłyby sformułować postulaty *de lege ferenda*. W pracy dokonana została także analiza historyczno-prawna dotycząca tytułowego zagadnienia. Badaniu poddano ewolucję unormowań zawartych w polskich kodyfikacjach karnoprosesowych XX w. oraz podejście do problematyki dowodów uzyskanych nielegalnie w doktrynie i orzecznictwie tego okresu. Całość dokonanej w niniejszym opracowaniu analizy ma charakter teoretyczny. Nie przeprowadzono bowiem badań empirycznych dotyczących statusu dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie karnym. W pracy wykorzystano jednak publikowane orzecznictwo Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych, w którym problematyka ta znalazła swoje odzwierciedlenie.

Książka została podzielona na osiem rozdziałów. Pierwsze cztery rozdziały odnoszą się ogólnie do problematyki nielegalnie uzyskanych dowodów. Prowadzone rozważania dotyczą w pierwszej kolejności płaszczyzny terminologicznej, teoretycznej oraz aksjologicznej (rozdziały I i II). Następnie uwaga została skupiona na kontekście prawnomiędzynarodowym oraz prawnoporównawczym (rozdziały III i IV), które stanowią niezbędne tło do kompleksowej analizy statusu nielegalnie uzyskanych dowodów w polskim procesie karnym oraz formułowania wniosków *de lege ferenda* w tej materii. Rodzimego porządkowi prawnemu poświęcono natomiast rozdziały V–VIII.

⁷ M. Klejnowska, *Kilka uwag w wybranych kwestiach dotyczących pozaprosesowego pozyskiwania dowodów i ich wykorzystywania w procesie karnym (głos w dyskusji)* [w:] *Pozaprosesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym*, red. P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, P. Czarnecki, Warszawa 2015, s. 234–235.

Pierwszy z nich obiera perspektywę historyczną, kolejne zawierają zaś rozważania odnoszące się do stanu prawnego w okresie obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Przyjęcie takiej systematyki związane było z dążeniem do uporządkowania tytułowej problematyki i przedstawienia najpierw, jako swoistego wprowadzenia do niej i w oderwaniu od obowiązujących w Polsce unormowań, zagadnień ogólnych oraz dorobku międzynarodowego i obcego w kwestii statusu nielegalnie uzyskanych dowodów, a dopiero następnie omówienia tej kwestii w kontekście rodzimego porządku normatywnego. Należy jednak zastrzec, że taki zabieg wymagał dwukrotnego odniesienia się do prawnomiędzynarodowych standardów dotyczących statusu nielegalnie uzyskanych dowodów. W rozdziale trzecim został on omówiony ogólnie, bez rozstrzygnięcia o zakresie związania nim w krajowych porządkach prawnych oraz sposobie wcielania go w życie. Te ostatnie kwestie rozstrzygnięto w rozdziale szóstym. Walorem powyższego podziału jest wyraźne zaakcentowanie, że rekonstruowany abstrakcyjnie standard prawnomiędzynarodowy niekoniecznie musi w pełni determinować podejście do zagadnienia nielegalnie uzyskanych dowodów w procesie karnym w Polsce czy innych państwach.

W rozdziale pierwszym omówiono węzłowe zagadnienia związane z problematyką nielegalnie uzyskanych dowodów. Na wstępie poddano analizie samo sformułowanie „nielegalnie uzyskany dowód” i skonfrontowano je z innymi propozycjami terminologicznymi pojawiającymi się w doktrynie procesu karnego. Sprecyzowanie sposobu rozumienia terminu „dowód uzyskany nielegalnie” jest niezbędne, gdyż ustawodawca nie zawarł w ustawie karnoprocesowej jego definicji legalnej. Jest to zatem termin języka prawnego i biorąc pod uwagę wieloznaczność pojęcia „dowód”, a także wątpliwości wiążące się z rozumieniem sformułowania „sprzeczność z prawem”, wymaga on zdefiniowania. Warto zresztą zauważyć, że zarówno w polskiej, jak i obcej doktrynie rzadko podejmowane są rozważania zmierzające do wyjaśniania znaczenia tego pojęcia. Powyższe tym bardziej przemawia za ustaleniem podstawowych kwestii terminologicznych. W rozdziale pierwszym omówione zostały także inne fundamentalne zagadnienia dotyczące dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. W pierwszej kolejności wyjaśniono różnicę między dowodem bezpośrednio nielegalnym a dowodem pośrednio nielegalnym, czyli tzw. owocem zatrutego drzewa. Zasygnalizowana została również problematyka nieetycznie pozyskanego dowodu, która, w szczególności w krajach tradycji *common law*, analizowana jest równoległe z zagadnieniem pozyskiwania dowodów sprzecznie z prawem. Na zakończenie omawianego rozdziału wskazane zostały możliwe do wyodrębnienia z perspektywy teoretycznej węzłowe zagadnienia dotyczące oceny i skutków procesowych wadliwości nielegalnie uzyskanego dowodu. W odniesieniu do oceny wadliwości dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem rozważania poświęcono potencjalnym okolicznościom, które wiążą się z nielegalnym uzyskaniem dowodu i mogą mieć znaczenie dla oceny jego statusu w procesie karnym, a także kluczowym zagadnieniom dotyczącym konstruowania ram procesu decyzyjnego w przedmiocie możliwości wykorzystania nielegalnie uzyskanych dowodów.

Drugi rozdział został poświęcony aksjologii problematyki nielegalnie uzyskanych dowodów. Oczywiście wydaje się, że kształtowanie właściwej reakcji na pozyskanie dowodu niezgodnie z prawem musi wymagać podania przekonujących argumentów za takim lub innym podejściem do tej kwestii. Formułowana racjonalizacja nie może zaś abstrahować od odwołania do preferowanych przez decydenta wartości. Warto zauważyć, że w polskiej doktrynie procesu karnego brak jest szerszej analizy powyższej kwestii. Tematyka ta jednak została szeroko omówiona w krajach anglosaskich oraz w niektórych krajach tradycji prawa kontynentalnego (np. Niemcy). W oparciu o powyższy dorobek w rozdziale drugim w pierwszej kolejności zostały przedstawione główne argumenty przemawiające przeciwko stosowaniu sankcji procesowych, w tym przede wszystkim dyskwalifikacji dowodu, jako reakcji na nielegalne uzyskanie dowodu. W dalszej kolejności przeanalizowane zostały uzasadnienia przemawiające za procesowym sankcjonowaniem nielegalnego uzyskania dowodu. Podzielone one zostały na racje o charakterze wewnętrznym, a więc odwołujące się do argumentów dotyczących przebiegu danego postępowania karnego, oraz zewnętrznym, które ogniskują się wokół kwestii wykraczających poza kontekst sprawy karnej, w której rozważane jest wykorzystanie nielegalnie uzyskanego dowodu. W pierwszej grupie omówione zostały argumenty odwołujące się do niewiarygodności dowodu uzyskanego nielegalnie oraz potencjalnego efektu uprzedzenia (*prejudicial effect*), który dowód taki mógłby wywołać. Natomiast w przypadku argumentacji o charakterze zewnętrznym uwaga została skupiona na odwołaniach do konieczności poszanowania zasady praworządności, konieczności ochrony praw i wolności jednostki, które mogłyby zostać pogwałcone w związku z nielegalnym gromadzeniem dowodów, konieczności ochrony moralnej integralności wymiaru sprawiedliwości oraz wywołania efektu odstraszania organów procesowych od naruszania prawa.

W rozdziale trzecim poddano analizie proces internacjonalizacji problematyki możliwości posłużenia się nielegalnie uzyskanymi dowodami przed krajowymi sądami karnymi. Choć bardzo często sfera prawa karnego, czy szerzej władza karania (*ius puniendi*), postrzegana jest jako ściśle wiążąca się z suwerennością państwa, to nie można nie zauważyć, że pomimo tego doszło do ukształtowania się wiążących poszczególne kraje międzynarodowych standardów minimalnych w tej materii. Dotyczą one również sfery prawnodowodowej, w tym dopuszczalności wykorzystania w procesie karnym dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. W tym zatem zakresie analizie poddano unormowania konwencyjne oraz źródła tzw. *soft law* o zasięgu zarówno globalnym, jak i regionalnym (europejskim). Główna uwaga skupiona została na orzecznictwie ETPC mającym w kontekście europejskim decydujące znaczenie dla omawianej problematyki. Przedstawiony został dorobek orzeczniczy dotyczący dopuszczalności wykorzystania kolejno: dowodów uzyskanych w wyniku stosowania tortur oraz nieludzkiego lub poniżającego traktowania, dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa do prywatności, dowodów uzyskanych w wyniku prowokacji policyjnej, dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa do nieobciążania się oraz dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa dostępu do adwokata.

W czwartym rozdziale poddano analizie sposób uregulowania kwestii statusu nielegalnie uzyskanych dowodów w obcych porządkach prawnych. W celu zapewnienia możliwie szerokiego spektrum dokonywanej refleksji uwaga została skupiona na ośmiu porządkach prawnych. Trzy z nich należą do rodziny *common law*. Chodzi o Anglię i Walię, Stany Zjednoczone oraz Australię. Taki wybór motywowany jest dążeniem do przedstawienia reprezentatywnych ujęć reakcji na nielegalnie uzyskane dowody w prawie państw tradycji *common law*. Wybór Anglii i Walii, jako kolebki tej tradycji, jest oczywisty. Oprócz niej analizie poddane zostały dwa kraje, które wyrastając z angielskiej tradycji prawnej, ukształtowały jednak odmienne podejście do kwestii nielegalnie uzyskanych dowodów. Natomiast pięć pozostałych analizowanych krajów należy do tradycji prawa kontynentalnego. Są to: Niemcy, Francja, Włochy, Hiszpania oraz Holandia. Wybór Niemiec i Francji wydaje się oczywisty, jako że chodzi o dwie najważniejsze historycznie tradycje prawne. W kontekście nielegalnie uzyskanych dowodów widać zresztą w ich ramach odmienne podejście. Wybór Włoch i Hiszpanii wynika z dążenia do analizy tych porządków prawnych, które wyewoluowały z tradycji francuskiej, ale rozwinęły dwa autonomiczne podejścia do dowodów uzyskanych nielegalnie. Natomiast wybór Holandii motywowany jest szczególnym charakterem tego porządku prawnego, na kształtowanie którego wpływała zarówno tradycja niemiecka, jak i francuska. Powyższe decyzje, jak zresztą każde podejmowane w ramach analiz komparatystycznych, mogą być oczywiście, w szczególności z perspektywy pominiętych porządków prawnych, kontestowane. Tak dobrana grupa państw stanowi jednak kompromis między obszernością badanego materiału, a w konsekwencji także praktyczną możliwością dokonania przynajmniej podstawowej analizy tych porządków prawnych, a dążeniem do poddania weryfikacji różnorodnych, ale zarazem reprezentatywnych rozwiązań w kwestii statusu nielegalnie uzyskanych dowodów. Należy zastrzec, że rozważania zawarte w rozdziale czwartym nie mają na celu kompleksowego i wyczerpującego przedstawienia podejścia do problematyki nielegalnie uzyskanych dowodów w porządkach prawnych wskazanych państw. Powyższe wymagałoby osobnego i obszernego opracowania, co w szczególności ze względu na barierę językową byłoby trudne do przeprowadzenia przez jedną osobę. Celem dokonanej analizy jest zatem zwrócenie uwagi na węzłowe zagadnienia dotyczące wskazanej problematyki. Wyodrębnionych zostało sześć takich zagadnień. Pierwszym jest źródło normy prawnej (norm prawnych) regulującej możliwość wykorzystania w procesie karnym nielegalnie uzyskanych dowodów (źródła prawa pisanego, orzecznictwo sądowe). Drugą rozstrzyganą kwestią jest zakres nielegalnie uzyskanych dowodów, które nie mogą zostać wykorzystane w procesie karnym. Trzecie węzłowe zagadnienie stanowi przyznany organom stosującym prawo zakres swobody w podejmowaniu decyzji dotyczącej możliwości wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego niezgodnie z prawem. Czwartym problemem jest znaczenie tego, kto dowód nielegalnie pozyskał, dla możliwości wykorzystania go. Piątym zagadnieniem wymagającym ustalenia jest sposób reakcji na wadliwe uzyskanie dowodu, a więc możliwe do zastosowania sankcje procesowe. Ostatnia kwestia związana z nielegalnie uzyskanymi dowodami to problematyka procedury orzekania o ich dopuszczalności i możliwości wykorzystania w procesie karnym.

W rozdziale piątym omówione zostało tło historyczne podejścia do nielegalnie uzyskanych dowodów w Polsce. Analizie poddano sposób unormowania powyższej kwestii w kodyfikacjach karnoprosesowych z 1928 r. i 1969 r., a także poglądy doktrynalne i orzecznicze ukształtowane w tamtym okresie.

W ostatnich trzech rozdziałach pracy uwaga została skupiona na problematyce statusu procesowego dowodów uzyskanych niezgodnie z prawem w okresie obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. W rozdziale szóstym omówiono wiążący Polskę standard prawnomiędzynarodowy oraz standard konstytucyjny we wskazanej powyżej materii. Stanowią one naturalny punkt wyjścia do tytułowych rozważań, wyznaczając nieprzekraczalne ramy, w jakich musi zmieścić się ustawodawca zwykły.

W rozdziale siódmym, jako wprowadzenie do wieńczących omawianą część pracy uwag *de lege lata*, przedstawione zostały poglądy doktrynalne i orzecznicze dotyczące statusu procesowego nielegalnie uzyskanych dowodów na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.⁸ Problematyka ta została omówiona najpierw w kontekście ogólnych rozważań nad wadliwością czynności procesowych, w tym czynności polegających na gromadzeniu informacji dla celów dowodowych. W dalszej kolejności uwagę poświęcono poglądom formułowanym w odniesieniu do możliwości wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego: z naruszeniem zakazów dowodowych, z naruszeniem ustawowych ram jego pozyskiwania określonych w Kodeksie postępowania karnego, z naruszeniem przepisów regulujących przeprowadzanie czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz z naruszeniem innych przepisów. Oprócz tego poddano analizie problematykę wpływu kierunku dowodu (korzystnego albo niekorzystnego dla oskarżonego) na możliwość jego wykorzystania w procesie karnym. Podsumowano także dorobek doktrynalny oraz orzeczniczy dotyczący możliwości wykorzystania w procesie karnym tzw. owoców zatrutego drzewa oraz procedowania w przedmiocie oceny dopuszczalności wykorzystania nielegalnie uzyskanych dowodów.

W rozdziale ósmym zostało przedstawione stanowisko autora dotyczące statusu procesowego dowodów uzyskanych nielegalnie na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Podążając za sposobem ujęcia omawianej problematyki w rozdziale siódmym, w którym przedstawiono dotychczasowy dorobek doktrynalny oraz orzeczniczy, w pierwszej kolejności przeanalizowana została możliwość wykorzystania dowodu uzyskanego z naruszeniem zakazów dowodowych. W ramach tego zakresu tematycznego wyodrębniono i omówiono poglądy doktrynalne i orzecznicze dotyczące zakazów dowodowych z art. 168a, art. 171 § 7 oraz art. 16 § 1 k.p.k., który, jak wskazuje się dość jednolicie w doktrynie, zawiera zakaz wykorzystania dowodu uzyskanego z naruszeniem wymogu pouczenia uczestnika procesu

⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1987 ze zm.).

o przysługujących mu prawach. Krok ten uzasadniony jest znaczeniem tych przepisów dla rekonstrukcji podejścia do kwestii nielegalnie uzyskanych dowodów, a także obfitą refleksją doktrynalną dotyczącą tej materii. W dalszej kolejności omówione zostały zagadnienia odnoszące się do wykorzystania dowodu uzyskanego z naruszeniem przepisów regulujących pozytywnie określone warunki dopuszczalności dowodów, informacji uzyskanych w wyniku przeprowadzonych niezgodnie z prawem czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz informacji uzyskanych w wyniku naruszenia innych przepisów prawa. Obok tych rozważań osobny podrozdział został poświęcony kwestii znaczenia kierunku dowodu uzyskanego nielegalnie dla możliwości jego wykorzystania w procesie karnym. Za takim rozwiązaniem przemawia to, że poglądy w tej kwestii formułowane są w różnych kontekstach (np. naruszenia zakazów dowodowych, przepisów regulujących kontrolę operacyjną) i nie zależą od rodzaju naruszenia prawa. Tym samym wyjęcie tej problematyki niejako przed nawias i omówienie w jednym miejscu jawi się jako uzasadnione i bardziej przejrzyste niż fragmentaryczne omawianie jej w kolejnych podrozdziałach w odniesieniu do każdego z rodzajów naruszeń prawa przy pozyskiwaniu dowodów. Podobnego zabiegu dokonano w odniesieniu do dowodów pośrednio nielegalnych. Przemawiają za nim tożsame argumenty, a przede wszystkim to, że w tym przypadku mamy do czynienia z istotnie odmienną sytuacją niż w przypadku dowodów bezpośrednio nielegalnych. Osobno omówiono również proceduralne aspekty związane z postępowaniem w przedmiocie dowodów uzyskanych nielegalnie. Wskazane rozważania zostały poprzedzone przedstawieniem ogólnych założeń przyjętych przez autora i warunkujących dokonywanie ustaleń w przedmiocie statusu nielegalnie uzyskanych dowodów. Zabieg ten jest niezbędny, gdyż owe założenia mają uniwersalne zastosowanie do wszelkich omawianych naruszeń przepisów prawa.

W kontekście kształtu rozdziałów siódmego i ósmego przyjęto, że w pierwszej kolejności (rozdział VII) zostanie przedstawiony dorobek doktrynalny i orzeczniczy dotyczący problematyki nielegalnie uzyskanych dowodów, a w dalszej (rozdział VIII) rozważania uzasadniające stanowisko autora w tej kwestii. Choć trzeba mieć świadomość potencjalnych wad takiego podejścia, w szczególności wymagających od Czytelnika wyłuskania właściwych fragmentów tekstu, to jednak rozwiązaniu takiemu przyświeca jedno zasadnicze założenie. Wskazać bowiem należy, że o ile dotychczasowe rozważania doktrynalne, a tym bardziej orzecznicze, z natury rzeczy były wycinkowe, o tyle w niniejszej książce celem jest wypracowanie kompleksowego podejścia do problematyki nielegalnie uzyskanych dowodów. To zaś wymaga określenia założeń takiego podejścia, a dopiero w dalszej kolejności w oparciu o te założenia wyjaśnienia sposobu interpretowania określonych przepisów wpływających na rozstrzyganie o możliwości wykorzystania danego dowodu (np. art. 168a k.p.k.).

W celu zwiększenia przejrzystości pracy większość rozdziałów kończy podsumowanie, w którym zostały syntetycznie przedstawione zasadnicze wnioski płynące

z dokonanej analizy. Tę jednostkę redakcyjną pominięto w rozdziałach piątym i szóstym, gdzie podsumowanie zawarte zostało osobno w wyodrębnionych podrozdziałach 2 i 3. Objętość obu tych rozdziałów nie wymagała zbiorczego powtórzenia konkluzji. Całość pracy wieńczą wnioski końcowe oraz postulaty *de lege ferenda*.

* * *

Na koniec chciałbym złożyć serdeczne podziękowania osobom i instytucjom, bez których pomocy ta praca nie powstałaby. W pierwszej kolejności wyrazy wdzięczności kieruję do prof. dr. hab. Jerzego Skorupki, kierownika Katedry Postępowania Karnego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego za stworzenie idealnych warunków dla mojego rozwoju naukowego oraz nieustające wsparcie oferowane w podejmowanych przeze mnie działaniach. Dziękuję także pracownikom Katedry Postępowania Karnego, w tym zwłaszcza dr Karolinie Kremens, za okazaną mi pomoc oraz inspirujące uwagi przekazywane w toku wielu dyskusji naukowych. Magister Dominice Czerniak chciałbym podziękować również za współpracę w przygotowaniu bibliografii oraz wykazu orzecznictwa do niniejszej publikacji. Przeprowadzenie badań prawnoporównawczych na potrzeby opracowania było możliwe dzięki wsparciu, które otrzymałem z zagranicznych ośrodków naukowych oraz od badaczy prawa karnego procesowego. Dzięki uprzejmości Instytutu Maxa Plancka Zagranicznego i Międzynarodowego Prawa Karnego we Fryburgu Bryzgowijskim miałem w toku pracy nad niniejszą publikacją okazję kilkakrotnie skorzystać z jego ogromnych zasobów bibliotecznych. Dziękuję prof. Christine Lazerges z Uniwersytetu Panthéon-Sorbonne w Paryżu, która podjęła się opieki nade mną w trakcie badań prowadzonych w ramach stypendium rządu Francji w 2011 r. dotyczących nielegalnie uzyskanych dowodów we francuskim procesie karnym. Wyrazy wdzięczności kieruję również do prof. Juana Carlosa Ortiz-Pradillo z Uniwersytetu Complutense w Madrycie za pomoc w zrozumieniu meandrów hiszpańskiego ustawodawstwa dotyczącego dowodów uzyskanych nielegalnie. Bardzo dziękuję również prof. Thomasowi Weigendowi, prof. Frankowi Verbruggenowi z Uniwersytetu w Leuven, prof. Danielowi de Wolfowi z Vrije Universiteit w Brukseli oraz Robertowi McPeake'owi z City University w Londynie, z którymi w trakcie spotkań w Polsce oraz za granicą miałem okazję dyskutować o porównawczych aspektach problematyki nielegalnie uzyskanych dowodów. Wyrazy wdzięczności kieruję również do recenzentów wydawniczych książki – prof. dr. hab. Romualda Kmieciaka oraz prof. ALK dr hab. Anny Błachnio-Parzych – którzy swoimi cennymi uwagami przyczynili się do ostatecznego kształtu niniejszej książki.

Bardzo serdeczne podziękowania należą się moim Najbliższym – Rodzicom oraz przede wszystkim mojej Żonie Marcie, których nieustające wsparcie było bezcenne, szczególnie w tych chwilach, w których najbardziej odczuwałem trudy procesu twórczego. Bez ich wytrwałości, wyrozumiałości i pomocy praca ta nigdy by nie powstała.

Na zakończenie chciałbym wyrazić ogromną wdzięczność śp. prof. dr hab. Zofii Świdzie, promotorce mojego doktoratu i osobie, która wprowadziła mnie w świat nauki oraz wspierała w pierwszych krokach, które stawiałem na ścieżce kariery akademickiej. Bez tej inspiracji i pomocy bez wątpienia nie osiągnąłbym tego, co udało mi się dotychczas osiągnąć. Pani Profesor odeszła niestety przedwcześnie. Pozostaje mi więc spłacić ogromny dług wdzięczności, jaki u Niej zaciągnąłem, przyczyniając się najlepiej, jak potrafię, do rozwoju nauki prawa karnego procesowego – dyscypliny, której poświęciła swoją działalność akademicką.

Rozdział I

NIELEGALNIE UZYSKANE DOWODY W PROCESIE KARNYM – ZAGADNIENIA PODSTAWOWE

1. Pojęcie nielegalnie uzyskanego dowodu

1.1. Wprowadzenie

Punktem wyjścia do dyskusji nad problematyką nielegalnie uzyskanych dowodów w postępowaniu karnym jest dokonanie podstawowych ustaleń terminologicznych. Bez nich trudno byłoby podjąć jakąkolwiek rzetelną refleksję naukową nad kwestiami związanymi z tą kategorią dowodów. Analiza dorobku polskiej doktryny procesu karnego wskazuje jednak, że zagadnienia natury terminologicznej są w kontekście nielegalnie uzyskanych dowodów poruszane relatywnie rzadko. Najwięcej uwagi poświęca temu problemowi J. Skorupka, wskazując przede wszystkim na różnicę w znaczeniu terminów „dowód nielegalny” oraz „dowód uzyskany w sposób sprzeczny z ustawą”¹. W pozostałych opracowaniach brak jest szerszych rozważań nad znaczeniem pojęcia nielegalnie uzyskanego dowodu. Zdiagnozowana prawidłowość nie jest jednak wyłącznie polską specyfiką. Także w doktrynie krajów anglosaskich czy krajów tradycji prawa kontynentalnego (np. Francji) zdecydowanie więcej uwagi poświęca się kwestii dopuszczalności uzyskanych nielegalnie dowodów w procesie i możliwości ich wykorzystania niż analizie tego, jaki zakres znaczeniowy ma termin „nielegalnie uzyskany dowód”. Jak się wydaje, głównym powodem powyższego stanu rzeczy jest przeświadczenie, że znaczenie pojęć „dowód” oraz „nielegalność” jest na tyle oczywiste, że nie wymaga szerszego komentarza. Wniosek ten, w odniesieniu do pojęcia legalności (nielegalności), potwierdza zresztą obserwacja praktyki stosowania prawa, w ramach której w zasadzie nie podejmuje się refleksji nad znaczeniem wymogu

¹ Por. J. Skorupka, *Eliminowanie z procesu karnego dowodu zebranego w sposób sprzeczny z ustawą*, PiP 2011/3, s. 80–81; J. Skorupka, *Podstawy i tryb eliminowania z procesu karnego dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z ustawą [w:] XX-lecie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu. Praca zbiorowa*, Wrocław 2011, s. 322–327.

legalności działania². Więcej uwagi poświęca się pojęciu legalności w dyskusjach teoretyków i filozofów prawa³, ale te ostatnie mają ograniczoną użyteczność na gruncie dogmatyki prawniczej, a tym bardziej praktyki stosowania prawa. Mają one bowiem charakter ogólnej refleksji nad legalnością, w szczególności w kontekście jej związków z zasadą rządów prawa czy konfliktu prawo–moralność. Nie są one więc próbą odpowiedzi na pytania nurtujące np. badaczy prawa karnego procesowego. Poczynione ustalenia nie zwalniają jednak z dokonania analizy znaczenia pojęcia „nielegalnie uzyskany dowód”. Jak zostanie to bowiem wskazane w dalszej części rozdziału, rzekoma oczywistość znaczenia terminu „legalność” jest, przynajmniej w części, pozorna. Zmierzając zatem do wyjaśnienia znaczenia terminu „nielegalnie uzyskany dowód”, należy w pierwszej kolejności przyjrzeć się określeniu „dowód”, a następnie wyjaśnić znaczenie sformułowania „nielegalne uzyskanie dowodu”. Uwaga poświęcona zostanie zarówno rozumieniu słowa „uzyskanie”, jak również, a nawet przede wszystkim, znaczeniu przymiotnika „nielegalny”.

1.2. Pojęcie dowodu

Słowo „dowód” jest w języku polskim wieloznaczne. Z oczywistych powodów poza zakresem rozważań pozostawione zostaną te znaczenia, które nie mają nic wspólnego z szeroko rozumianym procesem karnym. Zabieg ten nie prowadzi jednak do eliminacji wieloznaczności analizowanego terminu. W doktrynie podnosi się zresztą, że trudno byłoby chyba wskazać w teorii procesu karnego pojęcie bardziej wieloznaczne niż pojęcie dowodu⁴. Niecelowe byłoby omawianie w tym miejscu wszystkich znaczeń, jakie terminowi „dowód” nadaje doktryna prawa karnego procesowego. Kwestia ta została już bowiem wszechstronnie omówiona i wystarczające jest w tym miejscu odesłanie do rozważań prowadzonych już w literaturze karnoprosesowej⁵. Na potrzeby dalszej analizy wystarczające będzie odwołanie się do trzech definicji dowodu, które w zasadzie stanowią punkt wyjścia do jakichkolwiek rozważań w materii prawnodowodowej.

² Por. uwagi na tle orzecznictwa sądowego formułowane w: Z. Tobor, *Kłopoty z legalnością?* [w:] W. Stańkiewicz, T. Stawewski, *Dyskrecjonalność w prawie*, Warszawa 2010, s. 162.

³ Por. np. przegląd spornych kwestii w tej materii, na które wskazuje Z. Tobor. Por. Z. Tobor, *Teoretyczne problemy legalności*, Katowice 1998, *passim*.

⁴ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 347.

⁵ Por. m.in. szerokie rozważania M. Cieślaka w tej materii w: M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym* [w:] *Marian Cieślak. Dzieła wybrane. Tom I*, red. S. Waltoś, Kraków 2011, s. 35–38. Por. też polemikę w kwestii znaczenia terminu „dowód” w: M. Cieślak, *Jeszcze o pojęciu dowodu w procedurze sądowej tudzież o metodach krytyki*, PiP 1963/4, s. 694–700; P. Horoszowski, *Nazwa i pojęcie „dowodu” w teorii i praktyce prawa sądowego*, PiP 1956/10, s. 593–617; P. Horoszowski, *O właściwe pojmowanie dowodu*, PiP 1964/1, s. 96–100, a także: M. Czubalski, *O pojęciu i klasyfikacji środków dowodowych*, PiP 1968/1, s. 114–124 oraz K. Woźniewski, *Inicjatywa dowodowa w polskim prawie karnym procesowym*, Gdynia 2001, s. 6–12 i cytowana tam literatura. Kwestia znaczenia terminu „dowód” omawiana jest ponadto w podręcznikach do prawa karnego procesowego oraz prawa dowodowego (por. m.in. S. Waltoś, *Proces...*, s. 347–351; T. Grzegorzczuk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 463–468; R. Kmiecik [w:] *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, red. R. Kmiecik, Warszawa 2008, s. 23–25; A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Warszawa 2010, s. 41–45).

Po pierwsze, jak się wydaje, najistotniejsze jest rozumienie dowodu jako środka dowodowego⁶, ujmowanego jako „fakt, z którym osoba przeprowadzająca dowód styka się bezpośrednio i za którego pomocą poznaje fakt (okoliczność) udowodniany”⁷, „nośnik informacji o fakcie podlegającym udowodnieniu”⁸ czy też „informacje płynące ze źródła dowodowego w sposób określony przez prawo procesowe”⁹. Pomimo możliwych do zdiagnozowania różnic w definiowaniu środka dowodowego ich autorzy pozostają zgodni co do katalogu środków dowodowych, wskazując wśród nich m.in. zeznania świadka, wyjaśnienia oskarżonego czy też cechy przedmiotów poddawanych oględzinom. Nie powinno zatem ulegać wątpliwości, że to informacje odnoszące się do faktów, które są ustalane w postępowaniu karnym i płynące od osób lub materii nieożywionej, są istotą środka dowodowego. Chodzi zatem w omawianym kontekście nie o sam nośnik tych informacji, ale dane, które możliwe są do zdekodowania w związku z dysponowaniem danym nośnikiem¹⁰. Warto zresztą podkreślić, że proces owego dekodowania jest często skomplikowany. Może on nie tylko wymagać zastosowania określonych urządzeń (np. w badaniach mechanoskopijnych), lecz często także posłużenia się określonym zasobem wiedzy czy doświadczenia życiowego. Sam zatem nośnik i przynoszona za jego pomocą informacja, aby mogły mieć jakiegokolwiek znaczenie dla toczącego się procesu, są niewystarczające. Konieczne jest bowiem dysponowanie środkami pozwalającymi na ustalenie istnienia i znaczenia płynących z niego danych.

W tym miejscu warto sprecyzować, że w kontekście środka dowodowego nie zawsze chodzi o informacje pozwalające dokonać oczekiwanych przez organ procesowy ustaleń faktycznych. Zeznania świadka mogą bowiem ujawnić, że nie ma on wiedzy dotyczącej okoliczności popełnienia przestępstwa, a wyjaśnienia oskarżonego mogą ograniczyć się do przedstawienia kwestii nieistotnych dla weryfikacji poddawanych wartościowaniu prawnokarnemu zdarzeń. Użyty powyżej termin „informacje” należy zatem rozumieć szeroko i nie ograniczać go wyłącznie do tych danych, które okażą się finalnie użyteczne do ustalenia istotnych faktów w postępowaniu karnym. Może bowiem chodzić także i o takie informacje, które do dokonania ustaleń faktycznych organów procesowych wcale się nie przyczynią¹¹.

⁶ W literaturze karnoprosesowej słusznie wskazuje się, że „w potocznym języku prawniczym wyraz «dowód» utożsamiany jest zwykle ze środkiem dowodowym” – R. Kmiecik [w:] *Prawo dowodowe...*, s. 25. S. Waltoś, odnosząc się zaś do środka dowodowego, wskazuje, że chodzi o „dowód w ścisłym znaczeniu” (S. Waltoś, *Proces...*, s. 348).

⁷ M. Cieślak, *Zagadnienia...*, s. 40.

⁸ S. Waltoś, *Proces...*, s. 348.

⁹ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie...*, s. 464. Podobnie: A. Gaberle, *Dowody...*, s. 42.

¹⁰ Nośnikami informacji wynikających np. z zeznań świadka są fale akustyczne, które powodują wrażenia słuchowe, które z kolei są dekodowane przez inną osobę dzięki znajomości języka, w jakim przesłuchiwany zeznaje. Oczywiście jest zatem, że mówiąc o środku dowodowym, nie mamy na myśli owego nośnika, ale to, co możemy zdekodować z treści, które są przez ten nośnik przenoszone.

¹¹ Na marginesie można jednak zauważyć, że w ostatecznym rozrachunku informacja, iż dana osoba nie posiada wiedzy w interesującym organy procesowe zakresie, także cechuje się określoną (choć zazwyczaj raczej znikomą) użytecznością dla organów procesowych.

Wojciech Jasiński – doktor nauk prawnych, politolog; adiunkt w Katedrze Postępowania Karnego Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego; członek Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego; członek Zespołu Ekspertów Prawnych Fundacji im. Stefana Batorego; stypendysta rządu Francji (Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne); laureat stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla wybitnych młodych naukowców; ukończył aplikację prokuratorską; autor ekspertyz dla Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Sejmu RP; autor i współautor kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa karnego procesowego oraz materialnego.

Książka jest pierwszą monografią naukową dotyczącą tematyki nielegalnie uzyskanych dowodów w procesie karnym. Wypełnia tym samym istotną lukę, gdyż zagadnienie to od lat budzi wiele kontrowersji zarówno w doktrynie, jak i praktyce stosowania prawa.

Autor uporządkował kwestie terminologiczne dotyczące nielegalnie uzyskanych dowodów i przedstawił ewolucję podejścia do tej kategorii dowodów w prawie karnym procesowym. Wskazał główne problemy związane ze statusem wadliwych dowodów w postępowaniu karnym oraz przedstawił racje przemawiające za eliminacją nielegalnie uzyskanych dowodów z procesu karnego i przeciw niej. Analizie poddano obowiązujące w Polsce unormowania dotyczące tego problemu, a także omówiono, jak zagadnienie to jest regulowane w innych krajach. Autor zawarł ponadto uwagi *de lege ferenda* wskazujące, jak można byłoby tę skomplikowaną materię uporządkować i unormować w Kodeksie postępowania karnego.

Książka przeznaczona jest dla osób zajmujących się naukowo procesem karnym, ale także dla sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych, funkcjonariuszy organów ścigania oraz aplikantów zawodów prawniczych. Dokonana w niej analiza ma bowiem walor nie tylko teoretyczny, ale może okazać się też użyteczna w rozwiązywaniu codziennych problemów pojawiających się w postępowaniu dowodowym w sprawach karnych.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

